Мырзалиева Салтанат Ермекбайқызының
«8D01704 – Орыс тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін «Университетте орыс тілін оқытудағы көптілділік тәсілі» тақырыбында дайындаған диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Қазақстандық білім берудің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету және жоғары білім берудің білім беру стандарттарының талаптарын талдау қазіргі жағдайда кросс-мәдени кәсіби коммуникация субъектілері ретінде білім алушылардың көп тілді жеке басын қалыптастыруға бағытталған зерттеулер талап етілетінін көрсетті.

Интернационалдық орта жағдайында кәсіби міндеттерді табысты шешуге және цифрлық әртүрлі тілді коммуникациялар дәуірінде жинақталған әлеуетті іске асыруға қабілетті жоғары білікті кадрлар даярлау қазіргі лингвистикалық білім берудің басым бағыттарының біріне айналуда.

Зерттеу жұмысының өзектілігі жоғары оқу орындарының білім алушыларында көп тілді құзыреттілікті қалыптастыру мәселелерін шешу қажеттілігіне негізделген. Бұл жағдай көптілді цифрлық континуум жағдайында тәрбиеленетін, плюрилингвальдық қарым-қатынас жасауға және мәдениетаралық байланыстар орнатуға ұмтылатын жоғары оқу орны студенттерінің плюралистік бірдейлігінің қалыптасу ерекшелігін мақсатты және егжей-тегжейлі зерттеудің қажеттілігін айқындайды.

Осыған байланысты білім алушылардың шетелдік қоғам өкілдерімен өзара іс-қимыл жасау қабілеті мен дайындығын қалыптастыру (болашақ мамандардың кәсіби мансабын дамытудың ықтимал халықаралық сценарийлері жағдайында) және тиімді әр тілді коммуникация арқылы кәсіби міндеттерді шешу мәселелерін тереңдете зерделеу маңызды болып табылады.

Бұл әртүрлі тілді коммуникацияға қабілеті мен дайындығы бар студенттің плюрилингвальдық жеке басын қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқу стратегияларын іске асырудың сапалық және сандық көрсеткіштерін талдауға мүмкіндік береді (көп тілді ресурстардан ақпаратты іздеу және қайта өңдеу процестерін лингвистикалық қамтамасыз ету).

Зерттеу жұмысының мақсаты. ЖОО студенттерін плюрилингвалдық оқыту жүйесін теориялық негіздеу және ғылыми-әдістемелік әзірлеу, оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік тексеру.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

1. «Плюрилингвалдық оқыту» ұғымының санатты мәнін ашу; «плюрилингвалдық құзыреттілік» ұғымының мазмұнын және оның білім алушылардың жалпы кәсіби құзыреттілігі құрылымындағы орнын анықтау.

2. ЖОО студентінің плюрилингвалдық тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын анықтау.

3. Лингвистикалық, сөйлеу, когнитивтік, прагматикалық және компенсаторлық компоненттер арасындағы бірыңғай теориялық-

тұжырымдамалық байланыстарды белгілейтін плюрилингвалдық оқыту тұжырымдамасын әзірлеу.

4. Плюрилингвалдық оқытуды ұйымдастыру қағидаттарын тұжырымдау және сипаттау.

5. Көп тілді оқытудың плюрилингвалдық моделінің тиімділігін эксперименттік тексеру.

Зерттеу нысаны: ЖОО студенттерін плюрилингвалдық оқыту процесі.

Зерттеу пәні: орыс тілін оқыту практикасында тиімді плюрилингвалдық оқытудың әдістемелік жүйесі.

Материалды жинау және талдау әдістері мен тәсілдері. Зерттеудің әртүрлі сатыларында біз мынадай әдістерді қолдандық:

- теориялық: тілдік білім берудің мазмұндық негізін ұйымдастыру бойынша әдебиетті пәнаралық талдау, кәсіптік бағдарланған шет тілдік оқытудың күтілетін нәтижелерін анықтау, тілдік білім беруді ұйымдастырудың дәстүрлі және инновациялық тәсілдерін талдау;

- эмпирикалық: плюрилингвалдық оқу процесін әдістемелік модельдеу; педагогикалық бақылау; эмпирикалық материалды өлшеу жүйесін құру, деректерді жинақтау және жүйелеу.

Зерттеу жұмысының теориялық (әдіснамалық) негізін қазақстандық және шетелдік ғалымдар Б.Ө. Жолдасбекова, С.Б. Бегалиева, Е.А. Нәбиев, Ғ.Қ. Нұрғалиева, А.И. Тәжіғұлова және т.б.; көп тілді білім беру мәселелері бойынша: Л.С. Сырымбетова, Р.М. Жұмашева, Б.А. Крузе, Л.И. Халяпина, Е.В. Шостак, Н.В. Евдокимова және т.б.; мультилингвалдық оқыту бойынша: Б.А. Жетпісбаева, С.С. Құнанбаева, Н.И. Алмазова, Н.Д. Гальскова және басқалар; социолингвистика бойынша: Э.Д. Сүлейменова, Н.Ж. Шәймерденова, Қ.Б. Айтжанова, О.Б. Алтынбекова, З.К. Ахметжанова, Дж.Брокмайер, К.Н. Болатбаева, К.С. Ныязбекова және т.б.; билингвизм теориясы бойынша: Р.Т. Қасымова, Ш.К. Жарқынбекова, А.К. Қазкенова, Н.В. Гагарина, Е.Галкина және т.б.; сөйлеуді дамыту әдістемесі бойынша: Ө.А. Жанпейісова, А.А. Майбалаева, А.М. Бородич, М.Р. Львов және т.б. құрайды.

Зерттеу жұмысының материалы жеке эксперименттердің деректері, алдыңғы зерттеулердің материалдары болды: а) грамматиканы оқыту кезінде тіларалық ауыстыруға сүйенудің әдістемелік тәсілдері; б) жоғары мектеп субъектілерінің тілдік құзыреттілігін қалыптастыру, сондай-ақ орыс тілі мен тіл мәдениеті бойынша оқулықтардың мәтіндері (академиялық бакалавриат үшін).

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы плюрилингвизмнің тұжырымдамасы плюрилингвалдық тұлғаның интеграцияланған коммуникативтік репертуарын қалыптастыруға бағытталған өзара негізделген, өзара байланысты элементтердің (қағидаттардың, педагогикалық жағдайлардың) жиынтығын жаңа түсінумен толықтырылған әдістемелік модельді әзірлеуден тұрады. ЖОО студенттерінің плюрилингвалдық тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайлары айқындалды. Зерттеуде плюрилингвалдық оқыту тұжырымдамасы, студенттерді бірнеше шет тілдеріне оқытудың отандық және шетелдік тәжірибесі, дискурс

импликатураларын қабылдау және меңгеру ерекшеліктері, олардың құрылымдық және мағыналық ұйымдарын ұғыну сипатталған.

Оқу қызметінің мазмұнын, әдістері мен қарқынын білім алушының ерекшеліктеріне бейімдеуге ықпал ететін плюрилингвалдық тұлғаның жұмыс кезеңдері мен даму сатыларының бірлігі ұсынылған.

Диссертациялық зерттеудің теориялық маңыздылығы:

- «плюрилингвалдық құзыреттілік» термині және оның білім алушылардың жалпы кәсіби құзыреттілігі құрылымындағы орны нақтыланды;
- плюрилингвалдық құзыреттіліктің компоненттері сипатталған: лингвистикалық (тіл мен тілдің жұмыс істеу ережелерін меңгеру), сөйлеу (сөйлеу қызметін жүзеге асыру), когнитивтік (танымдық қызмет, оқу міндеттерін шешу), прагматикалық (жеке адамның ниетіне және қарым-қатынас шарттарына сәйкес сөйлеу тәртібінің ережелері), ақпараттық (іріктеу, қайта өңдеу, трансформациялау, әртүрлі тілді ақпаратты генерациялау), компенсаторлық (лингвистикалық құралдар тапшылығын еңсеру);
- ЖОО студенттерінің плюрилингвалдық тұлғасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайлары айқындалған;
- оқытудың жобаланатын моделінде педагогикалық шынайылықты қалыптастыруға мүмкіндік беретін плюрилингвалдық оқу процесінің мазмұндық және процестік құрамдас бөліктері құрылымдалған;
- плюрилингвалдық коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін және білім алушылар қол жеткізген плюрилингвалдық оқыту нәтижесін бағалау көрсеткіштері бөлініп көрсетілген.

Жүзеге асырылған зерттеудің **практикалық маңыздылығы** оның нәтижелерін көп тілді оқыту әдістемесі, психолингвистика және салыстырмалы тіл білімі бойынша теориялық курстарда қолдану мүмкіндіктерімен айқындалады. Зерттеу нәтижелері плюрилингвалдық тәсілдің ерекшеліктеріне арналған арнайы курстар үшін де пайдаланылуы мүмкін. Диссертациялық зерттеуде алынған нәтижелер студенттердің тілдік және сөйлеу құзыреттерінің қалыптасуын талдау үшін зерттеу құралы ретінде қолданылуы мүмкін.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар:

1. Теориялық-тұжырымдамалық сипаттамалардағы плюрилингвалдық оқыту билингвалдық, полилингвалдық және мультилингвалдық оқытудың мақсатты және мазмұндық аспектілерінен ерекшеленеді.

Плюрилингвалдық оқыту мақсатты, әдіснамалық, мазмұндық, ұйымдастырушылық және бақылау-бағалау компоненттерін, сондай-ақ қағидаттар жүйесін қамтитын оқытудың ұйымдастырылған процесі болып табылады. Плюрилингвалдық оқытуды іске асыру білім алушыны тілдік әралуандыққа енгізуге, оны сындарлы өзара іс-қимылға ынталандыруға, кәсіби қызметтің әртүрлі (толыққанды, көп қырлы) түрлеріне енгізуге мүмкіндік береді және табысты етеді.

Плюрилингвальдық коммуникативтік құзыреттілік (ПКҚ) білім алушылардың басқа тілдер мен мәдениеттерді жеткізушілермен өнімді кәсіби

өзара іс-қимылға ықпал ететін әртүрлі тілді коммуникацияға қабілеттілігі мен дайындығы ретінде түсіндіріледі.

2. Болашақ актуарийдің көп тілді кәсіптік өзара іс-қимылға кәсіби дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттарының кешені мыналарды көздейді: а) лингвистикалық білімді өзектілендіру б) оқыту мазмұнынан оқу іс-қимылдарына екпінді көшіру, яғни дағдылар мен іскерлікті тіларалық оң көшіруді бейімдеу; в) жоғары оқу орнының академиялық ортасына плюрилингвалдық контентті енгізу; д) оқу-әдістемелік кешендердің болуы: кәсіптік коммуникация мақсатында неғұрлым маңызды көп тілді шешімдерді (білім алушының интеграцияланған коммуникативтік репертуарын кеңейтуге ықпал ететін әртүрлі, есте қаларлық контекстерді, негізгі ұғымдардың дефинициялары (сөздік түсінік мақалаларын), лексикалық-грамматикалық құрылымдар мен логикалық-семантикалық құрылымдарды (тақырыптарды), оқу-тілдік міндеттерді) пайдалану; е) білім алушылардың плюрилингвалдық коммуникативтік құзыретінің қалыптасу дәрежесін бақылауды және бағалауды жүзеге асыру.

3. Оқыту мазмұнындағы әдіснамалық аппаратты күшейту ПКҚ құрылымында компоненттерді іске асыру үшін жағдай жасайды: лингвистикалық; сөйлеу; когнитивтік; прагматикалық; ақпараттық; компенсаторлық.

4. Ұсынылатын плюрилингвалдық оқыту әдістемесі:

1) Оқытудың ұсынылған қағидаттарына негізделген: А) Интегративтілік қағидаты Б) Аз интерференциялық динамикалық стереотиптеу қағидаты. В) Оқу процесінің қарапайым әсер ету принципі. Г) Базалық оқу стратегияларының қағидаты.

2) Ғылыми жұмыста мақсатқа жетудің тәсілдері әдістердің жиынтығы болып табылады (түсіндірме-иллюстративті; репродуктивті; ішінара іздестіру әдісі; проблемалық оқыту; зерттеу; рөлдік ойын);

3) Оқытудың плюрилингвалдық моделі: А) сөз түзуші құбылыстарды және олардың жұмыс істеу заңдылықтарын түсінуді тереңдетуге; Б) тілдің жұмыс істеу тетіктерін және сөйлеу әрекеттерінің алгоритмдерін түсінуді тереңдету; В) танымдық қабілетін одан әрі байытуға және дамытуға ықпал ететін көшірудің ерекше плюрилингвистикалық тетігін пайдалануға; Г) білім алушылардың көп тілді білім беру дискурсына кіруге дайындығы мен қабілеттілігін қалыптастыру (кәсіптік ақпараттың көп тілді көздерімен жұмыс істеу); Д) болашақ мамандардың кәсіби коммуникация саласындағы көп тілді шешімдерге қабілеттілігін қалыптастыру.

5. Құрылған жаттығулардың интеграциялық-деңгейлік жүйесі жоғары оқу орнында орыс тілін оқытудың плюрилингвалдық тәсілін іске асырады, тиімді коммуникативтік әрекет үшін алғышарттар жасайды, плюрилингвалдық коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру процесін ашады. Модельдің бақылау-бағалау компонентінде плюрилингвалдық коммуникативтік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейлерінің сипаттамасы (жоғары, орташа және ең төменгі) ұсынылған және ПКҚ әрбір қосалқы компонентін бағалау критерийлері егжей-тегжейлі баяндалған. Ұсынылған

әдістеменің дұрыстығы мен тиімділігін растау үшін алынған деректерді кейіннен диагностикалау және түсіндіру арқылы тәжірибелік-эксперименттік оқыту жүргізілді.

Зерттеу жұмысының жариялануы мен сынннан (апробация) өтуі. Зерттеудің негізгі мазмұны мен нәтижелері отандық және шетелдік 12 басылымда, сондай-ақ халықаралық ғылыми-практикалық конференциялар жинақтарында көрініс тапты. Оның ішінде 2 мақала Scopus халықаралық дерекқорында, 4 мақала – БҒСБК ұсынған журналдарда жарияланған. Халықаралық ғылыми-практикалық конференциялардағы материалдар жинағында 6 мақала жарияланды.

Зерттеу перспективалары.

Зерттеудің одан арғы перспективалары білім беру процесінің практикасында плюрилингвалдық оқытуды іске асыру процесінде бақылау-диагностикалық тесттер жүйесін пайдалану әдістемесін жетілдіруден көрінеді; оқу қызметін ұйымдастырудың ұсынылған құрылымдық-мазмұндық моделін басқа пәндік салаларға бейімдеу жолдарын айқындауда.

Интернационалдық орта жағдайында кәсіби міндеттерді табысты шешуге қабілетті мамандарды даярлауды қамтамасыз етуге ықпал ететін бейімделетін, тәжірибеге бағдарланған және икемді білім беру бағдарламаларының дамуын бақылау да қызығушылық тудырады.

Зерттеу жұмысының құрылымы. Диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшалардан тұрады.